

II. BORCULO, stad en gemeente

De stad Borculo is ontstaan uit een nederzetting bij het kasteel Borculo. Hoewel de oudste vermeldingen van de naam Borculo teruggaan tot in de 11^e eeuw, kan niet met zekerheid gezegd worden dat de nederzetting ook al uit die tijd dateert. Immers de oudste vermeldingen zijn altijd verbonden met een naam van een heer van Borculo. Deze hebben zich, zoals bij de adel gebruikelijk, genoemd naar de woonplek. Een soortgelijke ontwikkeling zag men nog tot in het begin van de 19^e eeuw, dat families zich noemden naar de boerderijen waarop men woonde. In de Middeleeuwen is enkele keren sprake van een buurschap Borclo, die tot het kerspel Eibergen behoorde. Het kasteel lag in het uiterste westen van het kerspel Eibergen. De scheiding tussen de kerspelen Groenlo en Eibergen werd in het zuiden gevormd door de Hupselse Beek, Weerbeek en Leerinkbeek. Pas met de stichting van een kapel te Borculo in 1337 hebben we een eerste vermelding van een bouwwerk buiten het terrein van het kasteel. Toen bestond dus de nederzetting al. Het kasteel met omliggend terrein behoorde tot 1509 (stichting parochie Borculo) tot het kerspel Eibergen, de kapel zelf was tot 1509 een dochter van de oudere parochie Geesteren. Een vergelijkbare situatie bestond er ook in de naburige heerlijkheid Bredevoort. In 1375 kreeg Borculo stadsrechten, maar deze rechten kennen we alleen uit een document uit 1590, toen het oorspronkelijke stadsrechtcharter ten gevolge van de stadsbrand van dat jaar verloren was gegaan en de magistraat de rechten opnieuw vastlegde in het stadslegerboek. Het stadsbestuur (vier burgemeesters, stadsrentmeester, richter) werd steeds benoemd door de heer van Borculo. De benoeming vond plaats op de eerste zondag na Driekoningen. Vanaf 1778 vond de jaarlijkse keur plaats op de eerste woensdag in de maand april. De burgerij zelf koos acht gemeenslieden, die te beschouwen zijn als de vertegenwoordigers van de burgerij.

De in 1811 gevormde mairie Borculo bestond uit de stad en het schependom Borculo. In 1817 werd de gemeente uitgebreid met het grondgebied van de toen opgeheven gemeente Geesteren. Deze laatste was ontstaan uit de voormalige voogdij Geesteren, bestaande uit het kerspel van die naam en de respectievelijk uit de kerspelen Eibergen en Neede afkomstige buurschappen Haarlo en Gelselaar. Op 1 januari 2005 werd de gemeente Borculo opgeheven en samengevoegd met de gemeenten Eibergen, Neede en Ruurlo in de gemeente Berkelland. Borculo werd de zetel van het nieuwe gemeentebestuur.

Algemeen

'Borculo en omstreken', in: **Aarde en volken**, 1905, Bijblad nr. 26; 1906, Bijblad nr. 18.

Derking, A.J., **Het Borculo van weleer**

Derking, A.J., Het Hofplein te Borculo, in: **J.A.L.** 6 (1983) 38 - 42.

Derking, A.J., " Een nazaat van De Ruyter te Borculo begraven", in: **Kleine Reeks. Verhalen over de geschiedenis van stad en heerlijkheid Borculo**, nr. 3 (1995), blz. 12-13.

Heuvel, H.W., 'De geheimen van den ouden weg', in: **Archief** I-10 (1934), 294 - 305.

- Wandelingen over de zgn. Maandagdijk bij Borculo.

Heuvel, H.W., 'Borculo in de eerste helft der 19e eeuw', in: **Archief**, III-2 (1947), 96 - 141.

- Bevat o.m.: De Gele Donderdag (5 september 1799); Het hof en de stoeterij, blz. 103-109; Gemeentebestuur, 109-111; Van kerken en gezindten, 111-113; Predikanten en pastorien, 113-116; Schoolmeesters, 117-119; De watermolen, 120-122; De Berkelschipperij, 122-123; Een wandeling door het stadje omstreeks 1850, 123-128; Buiten de poort, 128-132; Landbouw en andere bedrijven in Borculo, 132-134; Levenswijze in Borculo, 134-138; Borculosche familieën, 138-141.

Heuvel, H.W., 'Het honderdjarig bestaan van het leesgezelschap te Borculo', in: **Archief**, III-4 (1949), 353 - 365.

- 1824 - 1924. Rede, uitgesproken na de jaarvergadering van de O.V. 'De Graafschap', december 1924.

Holmer, Joh. D., 'Wat in de achterste helfte der veurige eeuw in en um Borreklo alzooveurveel', in: **Archief**, II-3 (1937) 135 - 150.

Ottema, H.D., De naam Borculo, in: **J.A.L.** 10 (1987) 78 - 80.

- Lit. opg..

'Oud raadsel uit Borculo', in: **Archief**, III-3 (1948), 316.

Schaars, A.H.G., Veldnamen op het "Aamschot" bij Borculo, in: **Archief** 1976 83 - 87.

- Lit. opg., krt., bijl..

V(elderman), G., 'Nog een paar tekeningen van Borculo', in: **Graafschap Bode**, 7 november 1906.

- Met twee afbeeldingen.

W.v.E., 'Vergeelde brieven', in: **Archief**, I-10 (1934), 346-348.

- betreft stukken uit de familie Holtsappel te Deventer/Borculo.

Ansichten

Oude ansichten van Borculo: uit de collectie van Jan Klein Bleumink. Samengesteld door Jan Klein Bleumink (Borculo, 1992).

Archeologie

Rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek Amersfoort, **Jaarverslag 1981**,

- blz. 109: stenen hamerbijl uit Late Bronstijd op boerderij bij Haarlo; blz. 109: muurresten in de stad Borculo (poortcomplex van De Hof).

Jaarverslag 1990,

- blz. 85: nederzetting Late Middeleeuwen, Borculo, Hambroek; blz. 86: overblijfselen met het karakter van een versterkt huis, 15e - 18e eeuw (het goed Fokkink), Borculo, Hambroek. (Zie ook blz. 161).

Berkel en Berkelvaart

Zie rubriek ACHTERHOEK.

Cycloon 10 augustus 1925

Kuysten, A.M., 'Borculo herbouwd. Van een oud stadje tot een moderne stad', in: **Handelsblad**, 8 mei 1932, Bijvoegsel: Bouwkunst in Nederland.

'Vroeger en nu. Zware storm 1949 herinnerde aan Borculose cycloon. 9 maart 1949', **G.O.C.**, 08.01.1987.

Dialect

'Aftelrijm', in: **Archief** I-3 (1928), 78.

J.C.K., 'Toen of nu. 'n Grootvaar bekuijert met zinen kleinzonne 't ien en 't ander. Op ziin Borkloos', in: **Geldersche Volksalmanak** (1862), 92 -110.

- Met een plaatje.

'Kerstavondliedje', in: **Archief** I-3 (1928), 69.

'Nieuwjaarswensch', in: **Archief** I-3 (1928), 76.

Dijkhoek

Dievelaar, J.A.M., 'Het stamhuis Dievelaar aan de Oostenstraat', in: **Aold Hokseberge**, 2 (1980), 811 - 816.

- blz. 811: enkele gegevens van het erve Develman in de Dijkhoek.

Markeboek van de buurschap Dijke, bewerkt door A.G.B. Koster, uitgegeven door de Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo, Bronnenpublicatie nr. 1 (Borculo 1992). Met een inleiding door B.H.M. te Vaarwerk.

- foto's, krtn., lit., reg..

Vaarwerk, B. te, "De Dijke en het schependom van de stad Borculo", in: **Kleine Reeks. Verhalen over de geschiedenis van stad en heerlijkheid Borculo**, nr. 6 (1999), blz. 39-40.

- Over de verhouding tussen de stad en zijn schependom of buurschap Dijke.

Families en personen

Derking, A.J., 'Titia van der Tuuk', in: **JAL**, 12 (1989), 127 - 132.
Onderwijzeres te Borculo (1854 - 1939).

- Lit.opg.; foto.

Derking, A.J., 'Vier generaties Schey te Borculo van 1824 tot 1937', in: **JAL** 15 (1992), 7 - 21.

- Lit.opg.; foto's.

Lugt, G.A. van der, 'Een geschreven portret', in: **Archief**, V-4 (1957), 256 - 259.

- Betreft Jan Warmelink (1855 - 1927), regent van de meester H.W. Heuvel-Stichting. Met een foto van een schilderij 'Berkelgezicht te Borculo'.

H.W. Heuvel

Archief 1964, Herdenking van de 100e geboortedag van Meester H.W. Heuvel, 7 - 38.

- Met bijdragen van Joh. E. Koeslag, 'Oom uit Borculo herdacht', dialect op rijm, 8 - 17; Hendrik Odink, 'Een eeuw geleden', 17 - 25, persoon en werk Heuvel, 17 - 25; H.J. Steenberg, '1864 - 5 augustus - 1964', over de betekenis van Heuvel, 25 - 30; Verslag van de kerkelijke herdenking, 31 - 35; Bibliografie van Heuvels werk, 36 - 38.

v.V., 'H. Boschma en H. Odink, Meester Heuvel herdacht. Lochem, 1927', in: **BMG**, XXXI (1928) 245.

- Boekbespreking.

Gezondheidszorg

'Een doktersrekening uit de 18e eeuw', in: **Archief**, II-4 (1938), ... - ...

- Afkomstig van F. Leefers, chirurgijn te Borculo. Uit de familiepapieren van A. Wanninkhof te Hilversum.

Huizen en boerderijen

Derking, A.J., 'De villa "Mijn Rust" te Borculo en haar bewoners', in: **JAL** III (1980), 49-53.

- Met foto's.

'Jaarverslag der Provinciale Geldersche Archeologische Commissie over 1926', in: **BMG**, XXX (1927), xxiii - xxiv.

- Balken met inscripties in Borculo-stad.

Jordaan, D.H., 'Archivalia I', in: **Archief**, II-5 (1939), 265 - 280. Stukken betrekking hebbend op de havezathe De Hoeve bij Borculo.

- Met boedelinventaris 1748; Verkoop in 1832.

Industrie en ambacht

Delsink, J.W.M., 'Een eeuw klompenmaken in Borculo', in: **Archief** 1976, 34 - 42.

- Betreft het bedrijf van de familie Delsink, 1874 - 1974. Bevat lit.opg., foto's.

Derking, A.J., Borculo's verdwenen tabaksindustrie, in: **Archief** 1972, 45 - 57.

- Betreft de periode 1850 - ca. 1940.

Joden

Hendrik Odink, 'Een Joodse begraafplaats', in: **Archief**, VI-1 (1958), 47 - 49.

- Grafzerk aan de Lange Wal te Borculo.

Kerkgeschiedenis

Hervormde kerk

'Borculo viert 650 jaar bestaan kerk', **Tubantia**, 20.03.1987.

Heuvel, H.W., **De oude Hervormde kerk van Borculo, 1509 – 1925** (Borculo, 1986-2, met een inleidend woord van ds. A. van Weelden) (Ongewijzigde herdruk van de 1e uitgave uit 1925).

Heuvel, H.W., Een gedenkdag van drie eeuwen, in: idem, **Nagelaten werk** (Enschede 1973) 77 - 78.

- Betreft kerkhervorming in de heerlijkheid Borculo in 1615/1616.

Hofman, J.H., 'Het oude kerspel Borkelo', in: **Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht**, I (1872) 179 - 207.

Een grondig artikel. Kapel van het kasteel Borculo in 1509 afgescheiden van de parochie Eibergen en bij de nieuwe parochie Borculo gevoegd.

'Jaarverslag der Provinciale Geldersche Archeologische Commissie over 1925', in: **BMG**, XXIX (1926), xi - xii.

- Betreft de geschiedenis van de N.H kerk te Borculo, zulks n.a.v. de Stormramp.

Jager, H. de, 'Bijzonderheden uit de kerkeradsacta der hervormde gemeente te Borculo, van de jaren 1666 - 1721", in: **BMG**, I (1898) 245 - 265.

Smit, J.P.W.A., 'Accoord tusschen den magistraat van Borculo en mr. Jorien Spraeckel over de levering van een uurwerk (1663)', in: **BMG**, XVI (1913) 215 - 217.

- Bronnenpublicatie.

'Veel aandacht in Borculo voor 650 jaar kerkhistorie. N.H. kerkgebouw', **G.O.C.**, 04.04.1987.

Lebbenbrugge

Derking, Jan, "Spokerij bij de Lebbenbrugge", in: **Kleine Reeks. Verhalen over de geschiedenis van stad en heerlijkheid Borculo**, nr. 9 (2003), blz. 53-54.

- Lit.opg.

Heuvel, H.W., De Lebbenbrug, in: idem, **Nagelaten werk** (Enschede, 1973) 202 - 205.

Heuvel, H.W., 'De Lebbenbrug', in: **Op de Hoogte** XI, 206.

Klokman, G.J., 'De Lebbingbrugge', in: **Archief**, I-8 (1931) 200 - 209.

- Geschiedenis.

Langeler, G., 'Inventaris boerderij "De Lebbenbrugge"', in: **Archief**, I-8 (1931), 219-220.

Langeler, G., 'De Lebbenbrugge' bij Borculo', in: **Eigen volk**, 1934, 229.

'Lebbenbrug sneuvelde onder gewicht van militaire tank op 23 september 1955', **G.O.C.**, 15.10.1987.

'Lesbrief "De Lebbenbrugge"', in: **Archief** 1977 (= **JAL I**), 59.

- Met een foto.

Odink, Hendrik, 'Kleine inventaris van de Lebbenbrugge', in: Idem, **Land en volk van de Achterhoek** (Enschede 1971), 239 - 246.

- Met afb..

Odink, Hendrik, 'De Lebbenbrugge', in: **Archief**, II-5 (1939), 213 - 220.

- Foto's.

Odink, Hendrik, 'Een pachtcontract van de Lebbenbrugge anno 1811', in: **Archief**, I-10 (1934), 306 - 309.

Odink, Hendrik, 'Meester Heuvel en de Heuvel-Stichting', in: **Archief**, I-8 (1931), 198-199.

- Vermelding van vergeefse poging tot aankoop van 't Ontink te Olden Eibergen.

Staring, A., 'De tol aan de Lebbenbrug', in: **BMG**, XIV (1911) 245 - 248.

- Met drie afbeeldingen.

v.d.L., 'Pompeji in den Achterhoek', in: **Archief**, V-3 (1956), 241 - 242.

- Dialect-verhaal over de aankoop van een keitjesvloer t.b.v. 'De Lebbenbrugge'. Met een foto.

Westerbeek van Eerten, B.J., 'De aankoop van de Lebbenbrugge door de Heuvelstichting en zijn gevolgen', in: **Archief** I-8 (1931), 195-198.

- Datum aankoop: 28.10.1931.

Wolf, N. de, "Het architectonische van het Saksische boerenhuis bij de Lebbenbrugge te Borculo", in: **Archief**, I-8 (1931), 210- 212.

- Met twee tekeningen.

Molens

Derking, Jan, "De toestand van de Borculose watermolen op 1 mei 1642", in: **Kleine Reeks. Verhalen over de geschiedenis van stad en heerlijkheid Borculo**, nr. 10 (2004), blz. 43-44.

'Jaarverslag der Provinciale Geldersche Archeologische Commissie over 1924', in: **BMG**, XXVII (1925), X.

- Kort bericht over aankoop door de gemeente van de watermolen.

Naamkunde

Maas, Loes H. en A.H.G Schaars, **Boerderij- en veldnamen in Borculo** (Doetinchem 1995).

- Met historische achtergronden van 5 Borculose havezaten: Fokkink, De Hoeve, het Mensinck te Geesteren, Bevervoorde te Gelselaar en Kulsdom van de hand van Jan Derking; Lit.opg., krtn., afb., index;

Onderwijs

Derking, A.J., De komst van "den eersten of Fransschen meester" naar Borculo, in: **J.A.L.** VII (1984) 35 - 44.

Derking, Jan, "Ook vroeger hadden onderwijzers het moeilijk", in: in: **Kleine Reeks. Verhalen over de geschiedenis van stad en heerlijkheid Borculo**, nr. 10 (2004), blz. 46.

- Betreft de onderwijzers Adriaan Creemers te Borculo en Peere de Champs in Geesteren.

Evers, M., De Latijnse school te Borculo 1617 - 1800, in: **Tot meesten nut ende dienst van de jeught**, 218 - 227.

Odink, H., 'Borculo had een schoolmeester voor de Dutsche en een voor de Lathijnsche kinderen. Kijkjes in de oude schoolwereld (2)', in: **G.O.C.** 27.01.1956.

Odink, H., 'De burgers van Borculo stelden een eigen latijnse meester aan. Kijkjes in de oude schoolwereld (3)', in: **G.O.C.** 01.02.1956.

Stad en stadsbestuur

Algemeen

Derking, A.J., B.H.M. te Vaarwerk, m.m.v. mw. D. Lamé – de Wit, **Bronnen voor de bevolkingsgeschiedenis van stad en schependom Borculo, ca. 1600 – 1811. Eerste deel** Uitgegeven door de Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo, Bronnenpublicatie nr. 5 (Borculo 2003).

- 5a. De burgerregistraties van de stad Borculo, 1602-1794
- 5b. Nederduits gereformeerde gemeente Borculo, Huwelijksinschrijvingen, 1616-1633
- 5c. Nederduits gereformeerde gemeente Borculo, Lidmaten- en communicantenregister, 1616-1633
- 5d. Nederduits gereformeerde gemeente Borculo, Lidmaten- en communicantenregister, 1668-1720
- Inleidingen, lit.opg.
- Index te vinden op: www.heerlijkheidborculo.nl

Heitling, W.H., 'Het oude Borculo zit onder de grond', in **G.O.C.** 10.09.1951.

Heuvel, H.W., De Gele Donderdag te Borculo (5 september 1799), in: idem, **Nagelaten werk** (Enschede, 1973) 130 - 134.

Heuvel, H.W., 'Het stadhuis te Borculo, 1506 - 1842', in: **Archief**, IV-1 (1950), 13.

- Met een tekening.

Heuvel, H.W., Borculo in de 1e helft der 19e eeuw, in: idem, **Nagelaten werk** (Enschede, 1973) 135 – 158; blz. 136 - 140: Hof en stoeterij; blz. 148 - 149: de watermolen; blz. 149 - 150: de Berkelschipperij.

V., J.S.v., 'Brand te Borculo (1590)', in: **BMG**, XIV (1911), 310.

- Bronnenpublicatie

Vaarwerk, Bennie te, "Verplaatsing kermis" [te Borculo], in: **Kleine Reeks. Verhalen over de geschiedenis van stad en heerlijkheid Borculo**, nr. 10 (2004), blz. 43.

- Betreft verplaatsing in 1581 van de zondag na St. Bartholomeaus naar de dinsdag daarop volgend.

Vaarwerk, Bennie te, "Putten en putmeesters in Borculo", in: **Kleine Reeks. Verhalen over de geschiedenis van stad en heerlijkheid Borculo**, nr. 10 (2004), blz. 47

Vaarwerk, Bennie te, "Vreemde vogels. Aantekeningen uit het lidmatenregister van Borculo, 1667-1720", in: **Kleine Reeks. Verhalen over de geschiedenis van stad en heerlijkheid Borculo**, nr. 9 (2003), blz. 49-52.

- Lit.opg.

Stadrechtspraak

Derking, Jan, "Rookverbod", in: **Kleine Reeks, Verhalen over de geschiedenis van stad en heerlijkheid Borculo**, nr. 10 (2004), blz. 43.

Stadsrechten

Lelsz, J., 'Borculoers zes eeuwen stedeling', in: **Trouw** 19.07.1975.

Rechten van Borculo. Uitgegeven door J.S. van Veen, in: **Verslagen en Mededelingen Oudvaderlands Recht**, 7 (1917), 177 - 180.